

БУДДИСТСКАЯ МЕНТАЛЬНОСТЬ КАК МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКАЯ ОСНОВА ЭКОСОФИИ ПРАВА

Шефель С. В.

Осмыслено место буддистской ментальности как мировоззренческой основы экософии права. Определены ее коренные черты как такого типа духовности человека, который сориентирован на экофильное взаимодействие с природной средой, сохранение природного потенциала жизни.

Ключевые слова: буддизм, ментальность, право, экософия.

THE BUDDHISTIC MENTALITY AS AN IDEOLOGICAL BASIS OF THE ECOSOPHY OF LAW

Shefel S. V.

In this article deals with analysis of buddhistic mentality's place as an ideological basis of the ecosophy of law defines its main characteristics as the type of human spirituality, which is oriented to the ecophilly relationships with environment, to maintenance of the natural potential of life.

Keywords: buddhism, mentality, law, ecosophy.

УДК 340.12

В. А. Трофименко, кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНА РЕЛІГІЙНО-ПРАВОВА ФІЛОСОФІЯ ЯК АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ТА ЦІННІСНИЙ БАЗИС ПРАВА

Розглянуто основні напрями розуміння природного і позитивного права представниками релігійної філософії права. На основі аналізу здійснено спробу показати, що, незважаючи на божже підґрунтя, релігійна філософія права сповідує ті ж самі цінності, що і світська правова наука (права людини тощо).

Ключові слова: релігійна філософія права, людина, антропологія права, релігійна антропологія, права людини, природне право, позитивне право, закон Божий.

Актуальність проблеми. Релігія в Україні завжди відігравала недвозначну роль – її значення для українського народу є дуже важливим. Набожність наших громадян має історичний характер – вона йде з давніх давен. Новий виток визнання християнських цінностей розпочався з моменту проголошен-

ня нашою країною незалежності. Це проводиться на найвищому державному рівні. При цьому дуже важливо наголосити на тому, що віра впливає не тільки на моральний стан суспільства, а й на її правову систему. Йдеться про те, що релігійні цінності, чесноти все більше розглядаються як один з початків права.

Сучасна філософія права, зважаючи на важливість релігії у регулюванні суспільних відносин, має достатню кількість концепцій, які намагаються поєднати право і віру. Враховуючи аксіологічний аспект релігії, важливо показати її потенціал для розвитку права. Сьогоднішня філософська правова наука якраз і робить акцент на антрополого-аксіологічному вимірі права.

Україні необхідно зрозуміти, чи потрібно нам сприймати ці підстави (західної релігійної філософії права) як аксіоми, чи, можливо, необхідно переробити їх з урахуванням національних особливостей. І, що робить цю проблематику складною, дуже важко зрозуміти кожну людину, її вірування, і це накладає на філософію права вкрай важке завдання. Враховуючи викладене, на нашу думку, зазначена проблема не втрачає своєї актуальності.

Ступінь дослідженості теми. Велика кількість науковців нині звертається до осмислення співвідношення права і віри, законодавства і релігії, розгляду релігійних правових систем. При цьому акцент робиться на тому, як релігійні норми впроваджуються у правове регулювання та визнаються державою, тобто досліджується процес трансформації деяких релігійних норм у правові. Однак при цьому існує мало розробок, які стосуються аксіологічного (ціннісного) значення релігії, зокрема релігійних чеснот, що гуманізують світське право. І йдеться не про якесь взаємопоглинання, а про ціннісну та моральну переорієнтацію права.

Мета статті – навести розуміння того, що роз'яснення громадянам основних правових питань на підґрунті релігійної філософії права може дати такий самий ефект, як виховання правової культури у світському варіанті.

Природа людини є об'єктом як філософсько-правової, так і християнської антропології. Грунтуючись на різних засадах, ці напрями мають багато спільного. Це і розмежування природного та надприродного у людині, і акцент на її духовному світі, і погляд на призначення людини (з урахуванням світськості філософсько-правової антропології). Тому зараз доцільно розглядати ці два напрями паралельно з метою віднайдення загальних моментів впливу на право. Тим більше, що набожність наших співгромадян може зіграти добру службу в проблемі підвищення правової культури.

Звернемося до сучасної релігійної філософії права. Акт творіння виступає першоджерелом християнської антропології. Однак самі антропологи визнають, що він не вирішує повністю всі загадки людської природи, зокрема взаємозв'язку тіла і душі, поєднання яких творить з людини цілісну живу істоту, моральний занепад котрої розпочався з іншої відомої події – гріхопадіння. Унаслідок цього людина втрачає свій величний статус, а її тілесна

оболонка стає дуже уразливою перед силами природи. Але людині вдалося зберегти головне – образ Божий. Навіть з цього можна побачити всю складність природи та існування людини.

Християнські антропологи доводять, що совість є головним виявом духовного світу людини і невід’ємною засадою загальнолюдської моралі. Але недосконалість власної природи показує, що лише нею (а совість базується на Божому розумі) людина не може керуватись у житті. Для підтримання дисципліни в суспільстві потрібне примусове право, мета якого примушувати тих, хто оступився, утримуватися від зла (саме ж зло може бути викорчуване лише завдяки закону Божому). Недосконалість людського розуму приводить до недосконалості всіх людських законів. Якщо вони суперечать Божому писанню, то є необов’язковими до виконання. Тому людське позитивне право повинно бути одностайним з природним правом і мати євангельську спрямованість. З цим погоджується і філософсько-правова антропологія: позитивне право мусить відповідати засадам природного.

Як у філософсько-правовій антропології, теологічне природне право матеріальним виявом справедливості вважає права людини, загублені людством унаслідок гріхопадіння. І теолог, і суддя орієнтуються саме на неї. Тому зрозуміло, чому християнські антропологи і вчені стверджували, що природне право як вища модель людського співіснування не може бути повністю вкладене у писані норми. Існує лише система цінностей, якої треба дотримуватися в різних життєвих обставинах, конкретизуючи її зміст у змісті нормативно-правових актів. Будь-яке тлумачення змісту природного права – це тільки один з варіантів вищих, Божих принципів справедливості. Таким чином, людський розум встановлює закон, частково узгоджений з приписами закону Божого, а сама людина поєднує в собі духовну і тілесну природу.

Однак наведена теза має два різних пояснення. Перше пояснення можна побачити в роботах Й. Месснера. Власна природа людини підказує їй, в які принципи вкладено справжнє людське буття, а розум спонукає її до ціннісного сприйняття життя. Метою людського існування, вважає вчений, є потреби людини, пов’язані з інстинктами, що тлумачаться як завдання, вкладені в природу людини Богом (наприклад, інстинкт самозбереження породжує право на фізичну недоторканність). Саме ж природне право показується як основний устрій, в якому особистість досягає повноцінного буття [1, с. 39].

Звертаючись до змісту природного права, Й. Месснер намагається відійти від постулату про формальний характер природно-правових норм. Усі принципи справедливості надаються людині у процесі переживання суспільного досвіду і мають неформальний характер на підставі їхнього усвідомлення суб’єктом у змістовному соціальному контексті [1, с. 40].

Друге пояснення стоїть на позиціях формального природничо-правового принципу, з якого виводяться окремі змістовні розуміння справедливості в конкретний історичний час. Прибічником цього підходу є австрійський

теолог А. Ауер. Природа людини розкривається виключно через її розум, котрий розглядається як здатність бути причетним до розуму Божого. Це дозволяє людині сформуватись як особистість, котра розуміє свою гідність, свободу, унікальність, природні права.

Принцип людської гідності Ауер подає як формальний критерій справедливості правопорядку в конкретну історичну добу. Людський розум спостерігає історичну ситуацію і вбачає конкретні випадки «розумного» права, яке є посередником між законом (розумом) Божим та історичною дійсністю. Однак при цьому наголошується на тому, що природне право лише пов'язується з комплексом сучасних проблем [1; с. 42].

Американська теологія також стоїть на позиціях, що «вічний закон» є єдиним джерелом блага в суспільному устрої. Так, Дж. А. Геген стверджує: критерієм істинності конкретного юридичного рішення є такий самий конкретний вияв «вічного закону» в сушому. Якщо природне право міститься в законі, то це означає, що позитивна норма охоплює сутність права. Норма як загальне містить у собі абстракцію справедливого впорядкування соціальної матерії правовою формою. Але дійсність не може бути субстанцією права [1, с. 44].

На відміну від католицької доктрини євангельська теологія сповідує позицію, згідно з якою всі принципи права встановлені і виражені Богом. Право природне показується як узгоджене з чинним. Неопротестантське правове вчення, розглядаючи право, поділяється на три напрями. Для першого природне право означає Боже право. Джерелом права вважається віра, а правові приписи виводяться з релігійних істин. Так, швейцарський теолог К. Барт усе право, навіть конституцію, намагається вивести з віри: світ і суспільство формуються відповідно до біблейської мудрості. Ф. Хорст називає Старий завіт позитивною державною конституцією. Тому в рецепції (відновленні) Божого права церква виступає як посередник.

Лютеранське вчення в особі Е. Вольфа стверджує, що природне право «написане» в серці людини і може тлумачитися тільки Христом. Природне право розглядається як встановлені Богом правові принципи, які придатні для обтяжного тлумачення, але не фіксують змістовний критерій справедливості.

Заслуговує на увагу в лютеранському вченні обґрунтування природного права з позицій «заповіді любові». Е. Вольф стверджує, що все людське право можна усвідомити тільки на основі Біблії, яка розкриває сенс любові до ближнього як природне право у стосунках з іншими людьми. Справедливість зводиться до формули: надавай права іншому, чекай свого права. Як тут не згадати розуміння полісуб'єкта в інтерсуб'єктивістському обґрунтуванні права!

Для іншого неопротестантського напрями типовим є розуміння віри як джерела права за умови філософського (абстрактного, теоретичного, субстанційного) виведення правових приписів з природи. Найпопулярнішим представником цього напрями є французький богослов Ж. Еллюль, на думку

якого, природне право існує як реальний феномен у природі на основі акту Божої справедливості. Воно є об'єктивним і доступним пізнанню через людський розум. Окремо існує «людське право», яке є посередником у переході від Божого законодавства до позитивного права. Природне право вкладене Богом в людину до її гріхопадіння і не враховує можливості порушення людиною Божої справедливості. Людське ж право регулює виключно відносини між людьми і вже не може бути релігійно і морально нейтральним. Воно повинно максимально відповідати природному праву і мати християнську орієнтацію. У цьому разі людське право стане виявом природного устрою, похідного від справедливості Божої. Зміст природного права надає взірець формальній структурі закону і орієнтує законодавця на матеріальну справедливість – права людини.

Представником третього напрямку є Е. Бруннер, який встановлює лише мінімальний зв'язок права і теології. Природне право він тлумачить як думку Божого закону, для пізнання якої людині потрібно відшукати справедливе буття, яке існує поза людиною і виражає не зруйнований гріхопадінням елемент Божого творіння. Його можна перенести на людські стосунки. Справедливість виводиться за формулою «кожному своє» [1, с. 45–47].

Підсумовуючи викладене, можна побачити, що сучасна релігійна філософія права (і католицька, і протестантська доктрини), незважаючи на божественні корені, тлумачать природне право в розумінні прав людини.

Світська правова наука також має своє ставлення до співвідношення релігії і права, яке є різнобарвним. При цьому апіорі не заперечується божий характер походження права. Розглядаючи наведене співвідношення з аксіологічних позицій, Г. Радбрух доводить, що право і релігія суть протилежні. Він стверджує, що релігія перебуває у стані подолання всіх цінностей. За релігійною філософією, відзначає дослідник, не може існувати протилежностей (добро-зло, щастя-нещастя, справедливість-несправедливість). Право ж, навпаки, оперує чітким розмежуванням і виділенням правових цінностей. Тому для права релігія не є суттєвою. З другого боку, лише право природне є мінімальним виразом Божої благодаті, воно не є повністю християнським, але і не є протихристиянським утворенням. Позитивне право визнається лише тією мірою, якою відповідає нормам створеного Богом і пізаного розумом природного права. Продовжуючи, Г. Радбрух знаходить тільки один момент, який зближає право і релігію – помилування. Спосіб помилування не визнає жодного примусу, в тому числі примусу справедливості, він подібний до свідомо ірраціональної милості. Помилування у світі права подібне чуду в світі природи. У найчастішій формі сенс помилування виявляється тоді, коли воно здійснюється не державою, а поза державними духовними посадовцями, наприклад, абатисою, яка прагне звільнити грішника на шляху до смертної кари. В амністії з приводу національних свят ми ще й сьогодні маємо секуляризовану форми ірраціонального помилування [2, с. 171–174].

Р. Ципеліус, навпаки, зазначає, що на ранніх етапах розвитку суспільства ранні форми права були нерозривно пов'язані з «соціальною мораллю» – широкою категорією, до якої включалась і релігія. У подальшому частина цих соціальних норм набула державної підтримки. При цьому відмічається, що легітимація правових норм, визнання їх справедливими ґрунтуються не тільки на аргументах розуму, а відповідно відбуваються під впливом доводів, заснованих на вірі, релігійних переконаннях індивідів [3, с. 36]. Д. Ллойд стверджує, що релігія має значення для права завдяки ознаці святенності. Тому релігійний чинник дозволяє підтримувати та стабілізувати правовий порядок у суспільстві [4, с. 52]. Ю. Габермас, обґрунтовуючи нерелігійні шляхи виправдання нормативних основ демократичної, правової держави, вимушений визнати певну вагомість релігійної ідеології для формування і набуття у суспільстві правових цінностей (справедливість, гідність тощо), а також право релігійного світогляду в умовах постсекуляризованого суспільства [5, с. 53]. Не можна не згадати концепцію зародження права і релігії з єдиних первісних «мононорм». Під останніми розуміються недиференційовані моделі поведінки людини у первісному суспільстві, які були тісно пов'язані з практичним життям. Норма існує у суспільстві не тому, що є обов'язковою, а, навпаки, є обов'язковою тому, що фактично виявляється в обрядах, ритуалах, табу, звичаях. З відокремлення людини від навколишнього світу, з формуванням суспільства як основної сфери життя людини кожний індивід набуває здатності до рефлексії і схвалення певних моделей поведінки. Мононорми на підставі цього розпадаються на різні самостійні форми соціальної регуляції: релігійну, правову, моральну тощо [6; с. 97–98].

Висновки. Можемо сказати, що філософія права, інші правові науки не скидають з чаші ваг значення релігії і її вплив на формування правосвідомості. Часткове релігійне тлумачення основних правових цінностей зовсім не знижує їхнього значення, воно допомагає більшому колу суб'єктів розуміти його зміст і призначення.

Які б протилежності та однаковості не відшукували вчені в цих двох різних регуляторах суспільних відносин, всі вони визнають: і релігія, і право (більшою мірою природне) мають своєю метою на сучасному етапі обґрунтування основних прав і свобод людини і громадянина.

На нашу думку, дуже важливо використовувати подвійне обґрунтування прав і свобод людини. Поєднання духовного і раціонального, релігійного і світського дозволить створити єдину картину розуміння цінності права, зрозуміти його остаточне призначення. Але при цьому необхідно зауважити на місце держави – вона повинна лише підтримувати ті механізми, які дають змогу людині самостійно піднятися до розуміння права як цінності. Це можна вважати і кінцевою метою всіх правових реформ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Четвернин В. А. Современные концепции естественного права / В. А. Четвернин. – М. : Наука, 1988. – 144 с.
2. Радбрух Г. Філософія права / Г. Радбрух : пер. з нім. – К. : Тандем, 2006. – 316 с.
3. Ціпеліус Р. Філософія права / Р. Ціпеліус. – К. : Укр. філос. фонд, 1999. – 62 с.
4. Ллойд Д. Идея права / Д. Ллойд : пер. с англ. М. А. Юмашевой, Ю. М. Юмашева ; науч. ред. Ю. М. Юмашев. – М. : ЮГОНА, 2002. – 416 с.
5. Хабермас, Ю. Диалектика секуляризации. О разуме и религии / Ю. Хабермас : пер. с нем. В. Витковского. – М. : Библ.-богосл. ин-т св. апостола Андрея, 2006. – 112 с.
6. Вовк Д. О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення / Д. О. Вовк. – Х. : Право, 2009. – 224.
7. Баланд'є Ж. Політична антропологія / Ж. Баланд'є : пер. з франц. О. Хоми. – К. : Альтпрес, 2002. – 252 с.

СОВРЕМЕННАЯ РЕЛИГИОЗНО-ПРАВОВАЯ ФИЛОСОФИЯ КАК АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ И ЦЕННОСТНЫЙ БАЗИС ПРАВА

Трофименко В. А.

Рассмотрены основные направления осмысления естественного и позитивного права представителями религиозной философии права. На основе анализа предпринята попытка показать, что, несмотря на божественную основу, религиозная философия права исповедует те же ценности, что и светская правовая наука (права человека и т. д.).

Ключевые слова: религиозная философия права, человек, антропология права, религиозная антропология, права человека, естественное право, позитивное право, Божий закон.

MODERN RELIGIO-LEGAL PHILOSOPHY AS AN ANTHROPOLOGICAL AND AXIOLOGICAL BASIS OF LAW

Trofimenko V. A.

The present article considers the main directions of interpretation of natural and positive law representatives of the religious philosophy of law. Based on the analysis the author makes a ride to show that despite the divine foundation, the religious philosophy of law profess the same values that the secular legal science (human rights, etc.).

Keywords: religious philosophy of law, a person, anthropology of law, religious anthropology, human rights, natural law, positive law, God's law.

